

INDEKS KNJIGA

VOJISLAV DESPOTOV: „PRVO, TJ. PES-
MINA SLIKA RECI“
Ulaznica, Zrenjanin, 1972.

Lionelo Venturi je napisao da se zadatak kritičara svodi na to da odredi da li je autor umetničkog dela umetnik ili nije, a o njegovom stilu i tehnici on ne treba da raspravlja, jer umetnik može da pokaže da je bilo koji stil — najbolji. Svojim novatorstvom (koje mnogi još uvek ne svrstavaju u umetnost) Despotovljeva knjiga nam na neki način nameće da, bar za trenutak, zauzmemo takvo stanovište i da kažemo da je izuzetno plodna zrenjaninska književna sredina dala još jednog zrelog pesnika.

Zbirka *Prvo, tj. pesmina slika reči* spada u ono pesništvo koje teži da potpuno raskine i sa ovom savremenom, književnom »tradicijom«. Međutim, bar u jednom, naravno uslovno, Despotov ima preteču u toj »tradiciji«. On, naime, poput Malarrea, traži vraćanje reči na njenu istoku. Taj izvor Despotov vidi u njenom vizuelnom značenju (kad reč, prevashodno, predstavlja sliku) kao što francuski simbolista nastoji na njenoj etimološkoj izvornosti. U većem delu pesama Despotov nastoji da reči upotrebljava slikarskom tehnikom i time na nov i neobičan način udružuje slikarstvo i pesništvo, nazivajući smelo svoje tvorevine pesmoslikom. Reči u njega postaju likovni elementi pesme, vizuelna znamenja. To on naglašava u prvom delu zbirke, u kojem ima samo tri pesme, a svaku od njih čini samo jedna reč — osnovna jedinica njegove »poetike« — REC, PESMA, SLIKA. Treba odmah napomenuti da je autor ovu svoju prvu zbirku zamislio kao izvestan proglas i tumačenje svojeg shvatanja pesništva pesmoslike, te veći deo pesama predstavlja svojevrsne »eseje«, kako ih naziva sam pesnik. Pesme se, dakle bave same sobom ne bi li postale ulaznica za čitaoca (koji još uvek pesmi pristupa u duhu »tradicije«), ne bi li ga uputile da ih »saznaje« ispravno, pomoću njihovog vizuelnog značenja (»gledaj sliku moje pesme«). Otud sve primese »tradicionalnog« i racionalnog u pesmama imaju ulogu Arijadine niti. Veznici, interpunkcija, glagolska vremena itd. ukazuju nam i na to da ovo pesništvo ima da reši još mnoga pitanja do svog »osamostaljivanja«.

Despotovljeva metoda pesmoslike naročito je vidljiva i uspešna u pesmi *Osamnaest pesama iz istorije umetnosti*, gde je čak pojedini stih (ne reč) ovaploćenje slike, slikarski »prepričana« slika rečima. Isto tako izvesne primese takozvane vizuelne i konceptualne umetnosti ovde su samo u službi te, slikarske, tehnike.

Ako bismo hteli ližvući izvesnu »esejističku poruku« ove zbirke, onda bi ona glasila da se Despotov trudi da reči oduzme značenje uopšte, kako bi je preporodio i sveo na sliku, naravno ograničenu, i pesma bi tek onda mogla da dobije svoj pravi oblik i značenje. »Pesnikova misao je slika«, veli pesnik,

ali
kad pomorandža (simbol voća, naranče)
nije telo,
što sokom ranjeni šum izvan nas će?

Čitajući ovu zbirku, čitalac vrlo lako ulazi u zabludu i stavlja sebe u Edipov položaj, da odgoneta samo značenje pesme (ono »tradicionalno«), kao zagonetku, ne trudeći se da shvati i njenu drugu, vizuelnu ravan, koju Despotov naročito nastoji da

istakne. Naravno, to još uvek ne znači da je ona u ovoj knjizi potpuno prevagnula: pisac samo nastoji da nas ubedi da ona (u nekoj potonjoj zbirci) treba da prevagne:

... što reči zovu reči,
možda je pesma za oko,
oko je možda znak znaka gledanja,
duboko kao plitko.

Otud još jedna bitna osobina ovakvog pesništva, koja ujedno pokazuje njegovu čvrstu povezanost sa današnjim svetom: ono predstavlja svojevrsan izazov čovekovom razumu i njegovoj logici, prisiljava ga na menjanje okamenjenih logičkih načela. »Ko ne razume ove pesme misliće da su neshvatljive«, veli Despotov.

S tog razloga »tradicionalna« kritika (u odnosu prema njemu i nema »avangardne«, odgovarajuće kritike) s tim pesništvom dolazi u naizgled bezizlaznu oprečnost, jer ono za kritičara predstavlja izvesnu prepreku, pošto se njegov zadatak prvenstveno sastoji u svođenju umetničkog dela na racionalan, eksplicitan jezik.

Iz ove prve zbirke Vojislava Despotova izdvajamo nekoliko naročito uspeših pesama: *Pet minuta dnevnog mišljenja, dogadaj si su prošli, svuda, deo bele davolice i šta je to pe...*

Marinko Arsić Ivkov

IVAN RASTEGORAC: „DRVO KOJE
TEČE“
DOB, Beograd, 1971.

Onaj koji je sklon da odveć brzo poveruje diskurzivnim iskazima pesnika u pojedinim njegovim stihovima zacemento će pokušati da na osnovu stihova iz pesama *Pesnici ranoranioci, Dnevnik smrti, Usamljeni čovek* i sličnih, oformi nekakav pesnički program Ivana Rastegorca. Ali, takav pokušaj unapred je osuđen na neuspeh. Ako pojedini stihovi iz pomenutih pesama i definišu nekakav program, to je program samo za tu priliku, za »potrebu« te pesme i nipošto ga ne treba primenjivati na celu knjigu. Nekakav racionalno izabran i sebi nametnut okvir ovde ne postoji. »Uzalud sluša razbacano kamade (čoveka čija je eksplozija mašta«, veli pesnik.

Drvo koje teče sačinjavaju uglavnom pesme o ljubavi i prirodi. Ljubavne pesme Ivana Rastegorca na prvi pogled zavaravaju. U prvom čitanju one se nameću izvesnim starinskim prizvukom i čini se da ne obogaćuju mnogo melodijske i druge lestvice ove prastare pesničke teme. No, oslušnemo li i osmotrimo li malo pažljivije, primetićemo, tu i tamo, pojedine stihove i slike, interpolirane veoma vešto i pažljivo da ne bi kvarili tok emocije, koji najednom bacaju novo osvetljenje na pesnikov doživljaj ljubavi.

Kao da leti perje tvoga smeha
I svud silaze suze u jamice...
Lampa u te bulji netremice;
Gastim je i to je kao uteha.
(Pismo)

U pesmama o prirodi oseća se čovek koji je ipak vezan za grad, i često su to pesme koje više sadrže poetični komentar prirode nego autentični doživljaj:

Prska nečija pumpa
I prvi veštačku kišu;
Lišće povrća oseća blaženstvo,
Kapilari, kao odojčad, sišu.

Najbolja pesma iz kruga o prirodi svakako je *Iznad snežnih kapa*. No, ako je bolje osmotrimo, videćemo da nju ne čine takvom samo slike, bez sumnje pažljivo odabrane, već i jedan novi kvalitet — pokret.

Uzdasi motora na uzbrdici
i više nismo ni u prirodi
ni među ljudima.
Promiču poslednja naselja:
sa svakim usponom otpadaju
kao dugmad
na ženskim grudima.

Ako se setimo pesme u prozi *Vožnja* iz Rastegorčeve prve knjige biće nam lakše da oformimo predstavu o prirodi senzibiliteta ovog pesnika. On, čini se, prvenstveno reaguje na slike (i nizove slika) u izvesnom dinamičkom sledu. Oko kojim on posmatra prirodu je slično oku kamere u pokretu. Ne samo pesma iz koje su citirani stihovi, već sve uspele pesme o prirodi iz ove knjige (*Početak oluje, Drvo koje teče, Starica kuća* i druge) imaju u sebi to kinestetično dejstvo. A to je, bez sumnje, kvalitet koji Ivana Rastegorca svrstava u retke pesnike koji imaju dar novog, modernog opažanja prirode i njenih tajanstava.

Pesma *Čija je ispovest to drvo* svakako je najbolja Rastegorčeva pesma uopšte i jedna od najboljih pesama naše novije poezije. To je jedna od onih pet-šest pesama koliko ih, kako veli Gotfrid Ben, pesnik uopšte napiše u toku dve-tri decenije mukotrpnog truda. Neponovljiva, nimalo nalik i jednoj drugoj pesmi iz knjige, odrođena od ostalih pesama, pa čak i od samog pesnika. Takve pesme, reklo bi se, izneveravaju pesnika, napuštaju ga i, budući da su nepredvidljive, budući da dolaze iznenada, nipodaštavaju njegov trud. Susreti sa takvim pesmama oduvek su me ubeđivali u izlišnost svakog pesničkog programa i opredeljenja kojima se pesnici tako često naružavaju pred nezvesnošću poetskog.

Miodrag Stanisavljević

HUSEIN TAHMIŠIĆ: „SUOCENI SA
SVIJETOM“, ANTOLOGIJA NOVIJE
POEZIJE U BIH

„Svetlost“, Sarajevo, 1971.

Antologija Huseina Tahmišića *Suočeni sa svijetom* došla je, na ovim egzistentnim i stvaralačkim koordinatama, upravo u trenutku kada pesnička reč nije samo akcija već i čin. Drugim rečima, bosanskohercegovačka poezija, i ona koju možemo smatrati novijom, ima svoju istoriju, svoju sadašnjost, i više nego i jedno i drugo, reklo bi se, budućnost u ime koje i ovakve antologije, kao zastanci na putu, odmorišne tačke, stanice gde se pribavlja poputbina, i odakle se, pročišćenije iskustvenije kreće dalje. Uveren sam, otkud, da je pristupajući ovom krajnje teškom, zamamljivom i o-mamljivom poslu, Tahmišić mislio na taj trenutak kada se svi pesnički putevi jednog podneblja stoče i sliju u raskršće, gde »suočavanje sa svijetom« počinje snagom iz korena i gde mnoštvo »krugova opiranja« ne samo da imaju značenje, već i otvorenost jednog velikog kruga u kome je sveta, i sve ti o tom svetu, onoliko koliko i njega samog u tom pesničkom zajedništvu, u tom pesničkom raznolikom jedinstvu i patnji.

Pesnik, kritičar, esejista i antologičar, Tahmišić je sastavljanju ove *Antologije* ipak pristupio više kao pesnik nego kritičar, više kao onaj u kome se prelamaju decenije jednog pesničkog uzburkanog neimarenja, nego njegovi stvarni rezultati dovedeni do savršenstva. Otuda u ovoj *Antologiji* i toliko još uvek pojedinačnih pesničkih nezvesnosti i šegrtovanja, ali i toliko, u celini knjige koja je već tu, i nade da će se tamo gde se crni zemlja koštiti zrno i klas. Tahmišić, dakle, nije bio nesiguran sastavljač i organizator tolikih pesničkih materija u jednu žihu energije, već, rekli smo, pesnik čiji su zahtevi išli dotle dokle je jedna prvorođenost uvek navikla da ide. Počinjući sa Hamzom Humom, čije pesničko delo tek sada doživljava svoju, reklo bi se, genuzu u naporima kritičara da ga dosledno ocene, Tahmišić svoj zbornik završava stihovima Gorana Đapića, u čijem je pesničkom, još nepotvrđenom početku, i sam u čestvovao zalaganjem i trudom. Između Huminih egzistencijalistički orijentisanih doziva i umuknuća i Đapićevih, još dečaćkih, refleksija o čudesnoj izmenjivosti sveta i beline, smešten je odista ceo jedan prostor, gde »suočavanje sa svijetom« rađa na ovom raskršću, sve šire, sve dinamičnije,

sve pesničkije »krugove opiranja«. Govoreći o njima, o tim krugovima opiranja, kao o samom završenom smislu poezije, mislimo pre svega na pesme Vuka Krnjevića, Meka Dizdara, Duška Trifunovića, Anđelka Vuletića i stihove samog Tahmišćića, koje je za ovu knjigu odabrao dr Draško Redep, samim tim imenovanjem rekao bih da smo i otkrili onaj najširi krug opiranja i ono najtragičnije i najsuštniskije suočavanje sa svetom, koje ova Antologija poseduje i može posedovati u trenutku objave. Poezija tih stvaralaca, od kojih većina ima po jednu knjigu, armatura je Tahmišćićeve *Antologije* koja je najmanje bila škrta kada su u pitanju pesnici mlađih generacija zbog kojih upravo i trpi neke prigovore koji otpadaju kada se ima u vidu, i zna ili sluti, namera sastavljača, jasna u svojoj pristupnosti, u otvorenosti prema poeziji koju je i do onog najmanjeg kruga opiranja izložila čitaocu, tu zbog njega, kao mogućnost komunikacije ili kao žrtvu. Poezija je, uostalom, tako često žrtva sveta kome se opire, kruga kojim se opire, čitaoca kome se, valjda, prilagodava prilagođavajući ga.

Dragoljub Jeknić

BLAGOJE JASTREBIC: „PRVINA“

Izdanje prijatelja, Beograd, 1971.

Krug u kojem se kreće junak romana većito je zatvoren. To je krug strasti, i on je, prema piščevoj zamisli, osnovna tematska ravan *Prvine*. Ta strast je ogoljena, svedena gotovo na sirov biološki pojam. To je seksualni nagon, i pisac njime motiviše postupke glavnog junaka. On je njegova opsesija, i protiv nje je potpuno nemoćan. On ga nagoni da većito juri za ženom, kao ova-ploćenjem tog nagona, što pisac čak i simbolično predstavlja scenama u kojima junak obično nastoji da žena ide ispred njega da bi mogao da je prati. I svako od poglavlja romana konstruisano je gotovo na isti način: glavni lik nastoji da sa jednom od junakinja zadovolji taj svoj biološki prohtev i, po pravilu, doživljuje neuspeh. Taj neuspeh leži u njegovoj prirodi, i pisac ga je zamislio kao rezultat jedne paradoksalne oprečnosti. Naime, u glavnom junaku se sukobljavaju taj iskonski nagon i njegovo racionalno ja, koje nikako ne dozvoljava prevagu onog prvog. To ja uslovljava polni čin: za njegovo izvršenje nisu potrebni samo protivni polovi (što je prema zakonima prirode dovoljno), nego je potrebna i ljubav. Takva ljubav se u junaku ne rađa ni prema jednoj ženi, i to je uzrok njegovog neobičnog položaja, koji je pisac iskazao rečima: „Kažu za jednog magarca da je umro od gladi između dva plasta sena“.

S tog razloga Jastrebić i slika ženu, naglašavajući njenu odvratnost i svodeći je na oličanje sirove polnosti.

Zanimljivo je istaći da *Prvina* obiluje i izvesnom simboličkom, koja je u potpunosti, ponekad čak i nametljivo, u službi pominjane tematske ravni. Pomenimo, kao primer, opise voza, ili, što je naročito uspelo, jedenje lubenice.

U romanu je prisutno još jedno motivacijsko načelo, ali se ono prolizima sa pominjanjem, pa se jedino i može tumačiti imajući u vidu taj paradoksalni sukob u glavnom junaku. To drugo načelo je psihičke prirode, »načelo senke«, a najbolje ćemo ga objasniti ako navedemo piščeve reči s kraja romana:

»Vukanu naglo dođe ravnodušnost. Pozele, već ovog trenutka, da se Danku ne pobjavi na ugovorenom mestu...«

A kad se seti da je ona obećala možda samo zato što nije mogla drukčije, on htiede da se zatrči za njom, da je povali u sneg.«

Ovakav psihički »sud« autor primenjuje tokom čitavog romana. Kad mu se žena nudi, Vukan je odbija, kad beži, on je goni. Dakle, glavni junak se ponaša poput senke, a to je znak potpune »psihičke« podvojenosti, koja je toliko naglašena da bi u običnom životu to bio psihički poremećaj.

Takav imaginarni svet je naročito pogodan za prozno prikazivanje, i sigurno je

da bi *Prvina* bila daleko bolji roman da joj se autor posvetio ozbiljnije. Naime, roman ostavlja utisak nedorađenosti (po dužini je ravan nekoj malo dužoj pripovesti) podseća na siže jednog daleko obimnijeg dela. Zbog toga jednoličnost svakog poglavlja pomalo i zamara čitaoca.

Zamerka koja se može uputiti Jastrebiću odnosi se svakako na još nedovoljno izgrađen romansijski jezik i na isuviše često prisustvo opštih fraza, »mudrih« izreka i »filosofskih« zaključaka (»ti bi htela da strepiš na ivici ponora a da u ponor nikad ne upadneš«).

Treba još istaći da Jastrebić odnose svojih junaka prikazuje sa izvesnog egzistencijalističkog stanovišta (kao glumu), koje često ide do kamijevske zasićenosti. To romanesknoj radnji daje pečat savremenosti.

Marinko Arsić Ivkov

PETAR CVETKOVIC: „PESME I BAJKE“

DOB, Beograd, 1971.

U jednom selu na prilazima Beogradu obitava pesnik Petar Cvetković, prehranjujući se od pisanja za decu i drugih sitnih i nepouzdanih poslova, ispisujući bez žurbe čudesno tkanje svojih pesama i lirskih prozodija.

Jedan od retkih pesnika (iz inače preglasne i pokašto napadno nestrpljive skupine tridesetogodišnjih poeta) koji od poezije nije napravio propusnicu i preporuku za dobro plaćena nameštenja na kojima se ništa ne radi. Nije uspeo čak ni da uđe u one brojne antologije koje iz godine u godinu niču kao pečurke (osim u *Novije srpsko pesništvo* Milana Komnenića). Onome koji poznaje okolnosti u našem književnom životu prosto će biti neshvatljivo kako da čovek koji prevale tridesetu ne uspe da izvojuje baš nikakvu karijeru, čak ni karijeru uspešnog pesnika.

Ali, kad čovek pročita Cvetkovićevu drugu knjigu *Pesme i bajke* / prvu, *Pozorište*, izdali su pesnikovi prijatelji 1965. godine) biva mu namah jasno da iz tih pesama zrači nešto što je nespojivo sa slavodobitnom jagmom pesnika iz njegove generacije; eto, ponekad, pesme, poput kakvog talismana, čuvaju pesnika od ružnih i nedostojnih puteva.

Već prvom knjigom pesama Cvetković je, doduše samo među prijateljima i retkim poštovaocima njegovog dara, stekao »podzemnu slavu« jednog od najboljih srpskih liričara. Stihovi iz *Pesama i bajki* postali su još tananiji, dublji, samosvojniji, prijemčivi samo za ono oko i uho koji im prilaze s poverenjem. Ako mu se povodom prve knjige moglo prigovoriti da u pesmama ponekad gomila previše »rekvizita« iz prirode, njegove su slike sada postale halucinantnije, nematerijalnije, nalik na onaj »tajanstveni pramen magle koji kruži oko glave« o kome peva u jednoj pesmi.

Ako bi se za Ivana Rastegorca moglo reći da u svojoj pesničkoj radionici pažljivo bira i brusi svoje ritmove i strofe, za stihove Petra Cvetkovića se može reći da nastaju legalnim taloženjem gotovo nečujnih kaplji sa svodova pesnikovog bića, života, sna, iskustva.

Čitajući ove naizgled nepretenciozne stihove, mirnog, ravnomernog toka, sa suptilnim, jedva uhvatljivim bljeskovima duše, otkrivamo pesnički govor koji kao da je srastao sa unutrašnjim, egzistencijalnim pulsom predmeta i pojava koje opeva, koji uranja i izranja iz trave, zvezda, saća, krošnji... Govor i predmeti toliko su srasli međusobno da se za Petra Cvetkovića može s pravom kazati ono što je jednom rekao za Borisa Pasternaka: da on ne peva o kišama, oblacima, borovima, već da oni pevaju o njemu. S druge strane, Cvetkovićev pesnički govor uspeva od početka do kraja knjige da održi ono što retko kome uspeva: čist, ničim remećen i prekidan tonalitet.

ALEKSANDAR SEKULIĆ: „JEDNO ZRNO CASTI“

„Bagdala“, Kruševac, 1971.

Već više od deset godina pesnik Aleksandar Sekulić prolazi kroz šume beogradskog književnog sveta i polusveta upoznavši dobro njegovu tisku na vratima lažnih Panteona, upoznavši mnoge saveze i paktove i izdaje tog sveta.

Dosta neslavno prolazi u pogodbama i nagodbama raznih krugova i struja; premda istrajno objavljuje u mnogim časopisima, ne uspeva da svoje stihove skupi u korice. Za vreme te duge pesničke odisaje, blizak, više ili manje, nekolikim pesničkim strujama i nekolikim načinima pevanja, on, evo, negde na pragu zrelih leta, odbacuje ceo balast svojih šarolikih pesničkih stranstvovanja i pronalazi svoju pesničku izvesnost.

Knjiga njegovih stihova *Jedno zrno casti* odzvanja kao protest protiv laži i lažnog u mnogim njihovim odorama: protiv »malih i velikih u lažnom sjaju«, protiv »lažnih kula« i lažnih »podvodnih domova«, naposletku i protiv sunca koje »vekovima gori« i čija »laž osvaja nove zemlje«.

Protiv te »revije« laži pesnik se bori pomoću jednog čudnog i tajanstvenog kristala koji nosi u sebi i koji on naziva »zrnom casti«.

Pesma *Tajne reči*, možda najbolja iz kruga pesama o protivljenju i nepristajanju, govori o univerzalnoj situaciji pesnika u svakom vremenu kad su autentični glasovi ugušeni horom vladajućeg ukusa:

*Mi se ne čujemo od lažne tišine
kao da nas žive smrt majčinski skriva
naše reči kao buduće tribine
ko krpa na usta sad platno pokriva*

*Ali iz zemlje iz svakog kamena
otiči će glas koji se ne miri
naše će reči kroz sva vremena
kao cvetni prah proneti žbiri.*

No, iza lika estradnog buntovnika, na žalost nepostojanog i neistrajnog, koji se lako miri i sve okreće na lakrdiju (kakvi su, uostalom, mnogi predstavnici boemije), otkrivamo tananu senzibilnost jedne Emilii Dickinson ili nekog ruskog pesničkog sabrata:

*Svet koji nisam video
Uzbuđuje me tako lako
Prejaku mu svetlost i žar
Vidim celom svojom kožom.
(Ostaje mi so na licu)*

Iza sveta laži sa kojim je pesnik u sporu naziremo jedan drugi svet, koji promiče samo u slutnjama, ali s kojim »veza ipak nije prekinuta«. To su možda tajnoviti prostori zvezde Danice (»jedino ja i oblaci / na zvezdi Danici postojimo«) ili svet na »severu nekom« odakle se pesniku čini da neko upravlja njegovim srcem i sluti da možda želi da ga zaustavi.

Trenuci kontakta i opštenja sa tim svetom možda su trenuci kad najjasnije osetimo u sebi poslovanje smrti, koja kao da nam jedino može biti vodič na tim dalekim putevima:

*Nema korenja koje te je držalo
I sada osetljiv kao misao
ploviš skoro bez daška vetra
(Posle smrti)*

Ali, pesnik nema drugog izlaza nego da joj se pokorno preda, kušajući, kao i pesnik o kome sam prethodno govorio, kako ga pesma prevazilazi, izneverava i ostavlja samog u smrtnoj ljušturi:

*Moja dušo u kojoj sebe ne vidim
Ne diži me toliko
Ne puni me najlakšim gasom
Ne umori me nežnošću
(Zora na zvezdi Danici)*

Miodrag Stanisavljević